Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 51, Nisan 2021, s. 401-409

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.50656>

Dr. Arş. Gör. Özkan GÖKCAN

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, ozkangokcan@gmail.com

SINIRLI VE SORUNLU KOMŞULUK: TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNE İLİŞKİN DÖNEMSEL BİR İNCELEME

Özet

Türkiye-Suriye ilişkilerini yaşanan çeşitli kırılma anlarına bağlı olarak dört dönem altında incelemek mümkündür. Bu çalışmada, bu dönemlerden ilki olarak kabul ettiğimiz ve kuruluş dönemi olarak adlandırdığımız 1923-1979 yılları arası Türkiye-Suriye ilişkileri analiz edilmektedir. 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile başlayan ve 1979 yılında Abdullah Öcalan'ın Suriye topraklarına geçmesi ile sonlanan bu dönemde iki ülke ilişkileri oldukça sınırlı ve sorunlu bir seyir izlemiştir. Bu dönemin sınırlı ve sorunlu bir nitelik sergilemesine neden olan faktörler ve konular, Türkiye-Suriye ilişkilerinin sonraki dönemlerine de doğrudan veya dolaylı olarak etki etmiştir. Çalışmada öncelikle ilişkilerin kuruluş döneminde Türkiye-Suriye ilişkilerini sınırlandıran faktörler incelenmektedir. Daha sonrasında ise iki ülke ilişkilerini sorunlu kılan konular ele alınmaktadır. Bu incelemenin iki ülke ilişkilerinde sonraki dönemlerde görülen gerilimleri ve yumuşamaları analiz edebilmek adına bir temel sunacağını söylemek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Hatay Sorunu, Su Sorunu, Soğuk Savaş, Devlet Kimliği.

LIMITED AND PROBLEMATIC NEIGHBOURHOOD RELATIONS: A PERIODIC REVIEW OF TURKEY-SYRIA RELATIONS

Abstract

It is possible to examine Turkey-Syria relations under four periods depending on the various breaking moments. In this study, Turkey-Syria relations between 1923 and 1979, which we consider to be the first of these periods and which we call the establishment period, are analyzed. During this period, which began with the establishment of the Republic of Turkey in 1923 and ended with the transition of Abdullah Ocalan to Syrian territory in 1979, relations between the two countries followed a very limited and problematic course. The factors and issues that caused this period to exhibit a limited and problematic nature also directly or indirectly affected the later periods of Turkey-Syria relations. The study first examines the factors limiting Turkey-Syria relations during the establishment period of the relations. After that, issues that make relations between the two countries problematic are discussed. It is possible to say that this review will provide a basis for analyzing the tensions and softening observed in the relations of the two countries in the following periods.

Keywords: Hatay Issue, Water Issue, Cold War, State Identity.

GİRİŞ

Türkiye-Suriye ilişkilerini tarihsel olarak ele aldığımızda dört ana döneme ayırarak incelemek mümkündür. Bu dönemlerden ilki 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla başlayan ve 1979 yılında Abdullah Öcalan'ın Suriye'ye geçmesi ile biten dönemdir. Bu dönem boyunca iki ülke ilişkileri çalışmanın başlığında da ifade edildiği üzere sınırlı ve sorunlu bir nitelik sergilemiştir. İkincisi 1979 yılında başlayıp 1998 yılında iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren Ekim Krizi'nin Adana Mutabakatı'nın imzalanması sonucu son bulmasıyla biten dönemdir. Bu dönemi Suriye'deki PKK faaliyetleri ve su sorunu gibi uzlaşmazlık konuları nedeni ile ikili ilişkilerdeki en gergin dönem olarak adlandırmak mümkündür. Üçüncüsü 1998 yılı sonunda başlayıp 2011 yılında Suriye'de başlayan rejim karşıtı sokak gösterilerinin iç savaşa dönüşmesiyle son bulan dönemdir. Bu dönemi iki ülke ilişkilerinin her alanda muazzam bir ilerleme kaydettiği ve iki ülke ilişkilerinin en parlak yıllarını yaşadığı dönem olarak nitelendirmek mümkündür. Dördüncü ve son dönem ise 2011 yılında Suriye'de iç savaşın başlaması ile girilen ve bugün hala devam eden dönemdir. Bu dönemde iki ülke ilişkileri yeniden gerilmiş, tarihsel sorunlar yeniden canlandığı gibi aynı zamanda yeni uzlaşmazlık konuları ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada bu dört dönemden ilki olan ve Türkiye-Suriye ilişkilerinin bugün ki durumunu anlamak ve anlamlandırmak adına önemli ipuçları sunan 1923-1979 yılları arası analiz edilmektedir. İki ülke ilişkilerindeki kuruluş dönemini ifade eden bu dönemde ilişkiler sınırlı ve sorunlu bir şekilde ilerlemiştir. Çalışmanın iddiası bu dönemde inşa edilen sınırlı ve sorunlara dayalı ilişki şeklinin iki ülke ilişkilerinin diğer dönemlerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilediğidir. Öyle ki iki ülke ilişkilerinin işbirliğinden yana ilerlediği yıllarda dahi kısa süreli ama etkili gerginliklerin yaşanmasında kuruluş döneminde atılan temellerin etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Çalışmanın birinci bölümünde kuruluş dönemi olarak adlandırdığımız dönemde iki ülke ilişkilerini sınırlandıran faktörler ele alınmakta, ikinci

bölümde ise ilişkilerin sorunlu bir seyir izlemesine neden olan konu başlıkları değerlendirilmektedir. Daha sonrasında ise çalışmaya ilişkin genel bir değerlendirmenin sunulduğu sonuç bölümüyle çalışma sonlandırılmaktadır.

1. Türkiye ve Suriye İlişkilerini Sınırlandıran Faktörler

Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşık 400 yıl Osmanlı egemenliğinde kalan Suriye ile ilişkilerinin 1980'li yıllara kadar "sınırlı" ve "sorunlu" olarak adlandırabileceğimiz iki temel niteliğinin olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanının ardından iki ülke ilişkilerinin sınırlı düzeyde kalmasının üç temel gerekçesi olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra inşa edilen dış politikanın "batıcılık" ve "statükoculuk" ilkeleri üzerinde şekillenmesinin Ortadoğu ve özelinde Suriye ile ilişkilerin geliştirilmesinin önüne set çekmesi olmuştur. Türk dış politikasında devletin tercih ve çıkarlarına ilişkin tanımlamaların büyük ölçüde Batı odaklı hale gelmesi, Batılılaşma ve modernleşme serüveni kapsamında 1924 yılında Osmanlı ve İslam kimliğine ilişkin önemli bir unsur olan halifeliğin kaldırılması, Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri özelinde ise Suriye arasındaki ilişkilerin oldukça sınırlı düzeye inmesinde önemli rol oynamıştır (Hale 1992: 681).

Yeni kurulan cumhuriyetin yönetici elitleri rejimi ve devleti sağlam temeller üzerinde inşa etmek adına Batıcı olduğu kadar aynı zaman statükocu bir dış politika anlayışı benimsemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetici seçkinlerinin uluslararası sistemdeki mevcut dengeleri sürdürme ve düzeni bozmama odaklı statükocu dış politika anlayışı, manda rejimleri aracılığı ile yönetilen Arap halklarıyla iyi ilişkiler kurulabilme önünde engel olan bir diğer etken olmuştur. Statükocu anlayış nedeniyle cumhuriyetin yönetici elitlerinin Fransa'nın 1920 yılında Suriye'de kurmuş olduğu ve 26 yıl süren manda rejimine karşı Suriye halklarının yürüttüğü bağımsızlık mücadelesini görmezlikten gelmesinin, söz konusu dönemde ilişkilerin sınırlı düzeyde kalmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Batıcılık ve statükoculuk ilkeleri 1946 yılında Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra da Türkiye'nin bu ülkeye yönelik politikasını etkilemeye devam etmiş, özellikle Soğuk Savaş dönemi bu etkinin net olarak görüldüğü bir dönem olmuştur.

Türkiye'nin Suriye politikasındaki sınırlılığın ikinci nedeninin Türkiye'de Kemalist Suriye'de ise Baasçı yönetici seçkinlerin inşa ettiği devlet kimliklerinin ötekileştirici özü olduğunu söylemek mümkündür. Cumhuriyetin inşası ile birlikte seküler bir devlet ve ulus kimliği inşasına girişen Kemalist seçkinler, bir Arap dini ve kültürü olarak yorumladıkları İslam'ı Türkiye'nin geri kalmasının nedenlerinden biri olarak yorumlamıştır. Bu durum Kemalist seçkinlerin İslam dininin temsilcileri olarak algıladığı Arap devletleriyle özelinde ise Suriye ile ilişkilerin minimum düzeye çekilmesinde etkili olmuştur. Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması sürecinde isyan eden bütün etnik unsurlar gibi Araplar da ötekileştirilmiş ve bu ötekileştirme Türkiye ile Suriye halkları arasında görünmez bir duvar inşa ederek ilişkilerin sınırlandırılmasında etkili olmuştur.

1963 yılında Suriye'de iktidara gelmelerinin ardından Kemalist yöneticilerinkine benzer bir devlet ve ulus kimliği inşasına girişen Baas yöneticilerinin Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye algısı, Türkiye-Suriye ilişkilerinin sınırlı kalmasında etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını sömürüden kurtulma olarak adlandıran Baasçılar, Osmanlı'nın son dönemine damga vuran Türk milliyetçiliğine bir tepki olarak ortaya çıkan geleneksel Arap

milliyetçiliğini ideolojik bir aygıt haline getirerek bayraklaştırmıştır. Devletin resmi ideolojisini sosyalizm ve Arap milliyetçiliği üzerine inşa eden Baas yöneticileri, Osmanlı mirasının taşıyıcısı olarak gördükleri Türkiye'yi ötekileştirmiş ve durum Türkiye-Suriye ilişkilerinin sınırlı düzeyde kalmasında önemli bir rol oynamıştır (Ataman 2012: 42-43).

Türkiye-Suriye ilişkilerinin bu çalışmada kuruluş olarak adlandırdığımız dönemde sınırlı bir düzeyde kalmasının üçüncü nedeni, iki ülkenin Soğuk Savaş dönemi boyunca farklı kutuplarda yer alması ve hareket etmesi olmuştur. Suriye yönetiminin Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyet Birliği ile müttefiklik ilişkisi kurması, Batılı devlet kimliğine sahip olan ve Batıcılık içsel normu çerçevesinde dış politikasını inşa eden Türkiye'nin ise aynı dönemde Batı Bloğu içinde yer alması, Türkiye-Suriye ilişkilerinin gergin ve sınırlı bir seyir izlemesine doğrudan katkı sunmuştur. Öyle ki iki ülke bir örneği 1957 yılında yaşanan güvenlik temelli krizde görülebileceği gibi farklı ideolojik kutuplarda olmalarından dolayı ciddi krizlerle karşı karşıya kalmıştır (Baş, 2012; Bostancı, 2019).

Türkiye II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nden algıladığı tehdit nedeniyle Batı'ya daha fazla yaklaşmış, güvenliğini sağlamak ve Batılı devlet kimliğinin gerekliliklerini yerine getirmek adına ABD öncülüğündeki ittifaklara katılma yönünde bir politika benimsemiştir. Bu kapsamda önce 1952'de Batı Bloğu'nun güvenlik yapılanması olan NATO'ya ardından 1955 yılında Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki nüfuzunu azaltmak ve engellemek için kurulan Bağdat Paketi'ne üye olmuştur (Sever 1998: 79-80). Türkiye'nin özellikle Bağdat Paketi aracılığıyla Batı Bloğu adına Sovyet nüfuzuna karşı Ortadoğu'da bir güvenlik kuşağı yaratma sürecine dahil olması, bölgedeki Arap ülkelerinin hem Türkiye'ye olan tepkisini arttırmış hem de Sovyetler Birliği ile daha sıkı ilişkiler kurma arayışına girmelerine katkı sunmuştur (Şahin 2010: 13).

ABD'nin ve diğer Batı Bloğu ülkelerinin İsrail ile olan yakın ilişkileri ve bölgeye dönük emperyalist hedefleri, başta Suriye ve Mısır olmak üzere Arap ülkelerini bağımsızlıklarına saygı göstereceğine inandıkları ve ekonomik gelişimlerine katkı sunacağını düşündükleri Sovyetler Birliği ile işbirliği arayışına yönlendirmiştir. Bu süreçte Türkiye özellikle Suriye'nin Bağdat Paketi'ne üye olması için yoğun çaba sarf etmiş ancak Suriye yönetimi "İsrail yanlısı görünümü" nedeniyle pakta üye olmayacağını deklare etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009a: 625). Süveyş Krizi'nde Sovyetler Birliği'nin Mısır yanlısı bir tutum benimsemesi, Batılı ülkelerin Ortadoğu'da gittikçe İsrail yanlısı bir konuma yerleşmesi ve Sovyetlerin başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap ülkelere verdiği askeri ve ekonomik destek Suriye yönetimini Sovyet (Doğu) Bloğu'na yakınlaştırmıştır. Bu yakınlık Baas özelinde ise Hafız Esad iktidarı ile beraber Sovyetler Birliği ile Suriye arasında teknik, siyasi, ekonomik ve özellikle de askeri nitelikli birçok anlaşmanın imzalanmasına zemin hazırlamıştır (Doster 2012: 59-60). Öyle ki Rusların Akdeniz'de bugün hala faaliyette olan ilk ve tek donanma askeri üssü, iki ülke arasında imzalanan askeri anlaşmanın bir sonucu olarak 1971 yılında Hafız Esad'ın verdiği izinle Tartus şehrinde açılmıştır (Lund 2019: 7). 1980 yılında imzalanan ve her 5 yılda bir otomatik olarak uzayan Suriye ve Sovyetler Birliği, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması ise Suriye-Rusya müttefikliğinin her alanda bugün de devam etmesinin en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur.

2. Türkiye ve Suriye İlişkilerini Sorunlu Kılan Konular

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1980'li yıllara kadar Türkiye-Suriye ilişkilerinin sınırlı olma dışındaki bir diğer özelliğinin de sorunlarla çevrelenmiş olması olduğunu söylemek mümkündür. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'nin Suriye politikasını etkileyen ilk sorun Hatay Sorunu olmuştur. Osmanlı döneminde İskenderun Sancağı olarak adlandırılan ve Milli Mücadele döneminde Misak-ı Milli sınırları içinde kabul edilen Hatay, 1921 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile Fransızların Suriye ve Lübnan'da oluşturduğu beş yönetim biriminden¹ biri olan Halep'e özel statülü bir manda toprağı olarak bağlanmıştır (Soysal 1983: 51). Ankara Anlaşması ile Türklerin kültürel haklarının garanti altına alındığı ve Türkçe'nin resmi dil olarak kabul edildiği özerk bir Fransız mandası toprağı olan Hatay, 1926 yılında Şam yönetimine bağlanmış ancak Türkiye'nin tepkisi üzerine Şam Meclisi 1928 yılında Hatay'ın özel statüsünün devam ettiğini onaylamıştır (Uçarol 1995: 588).

1930'da Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması ile iki devlet arasındaki uyuşmazlıkların anlaşma yolu ile çözümlenememesi durumunda Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi kararlaştırılmış ve ayrıca Türkiye-Suriye sınırı belirlenmiştir (Soysal 1985: 81). Aynı yıl Milletler Cemiyeti Mandalar Komisyonu İskenderun Sancağı'nın (Hatay'ın) özel statüsünü kabul etmiş ve böylece Hatay sorununun nihai çözüme kavuşturulduğu düşünülmüştür. Ancak 1936 yılında Fransa ile Suriye arasında Suriye'ye bağımsızlık vermeyi öngören bir anlaşmanın yapılması ve anlaşmada Hatay'ın durumuna yer verilmemesi sorunu yeniden gün yüzüne çıkarmıştır. Türkiye Suriye'ye verilen bağımsızlığın Hatay'a da verilmesini talep etmiş ancak bu talep Fransızlar tarafından reddedilmiş ve yaşanan uyuşmazlık Milletler Cemiyeti'ne taşınmıştır. Milletler Cemiyeti Ocak 1937'de Hatay'ın iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde belirli koşullar altında Suriye'ye bağlı, resmi dili Türkçe olan ve bir anayasa ile idare edilen "bağımsız varlık" olarak tanınmasına karar vermiştir (Zürcher 2005: 295).

Milletler Cemiyeti'nin Hatay'ın statüsüne ilişkin aldığı karar gereği yapılması planlanan meclis seçimleri, başta Suriye'nin olmak üzere Arap dünyasının karara ve Fransızlara tepkisi nedeniyle 1,5 yıl gecikmeli gerçekleşmiştir. Haziran 1938'de Hatay'ın yeni statüsünü Fransızların resmen tanımasının ardından Ağustos ayında gerçekleşen meclis seçimlerinde Türk toplumu 40 milletvekilliğinden 22'sini kazanmıştır. Eylül 1938'de toplanan Hatay Meclisi, sancağın adını "Hatay Devleti" olarak değiştirerek önce bağımsızlığını, Haziran 1939'da ise kendi isteğiyle Türkiye'ye katılımını ilan etmiştir (Zürcher 2005: 295). Bu karardan yaklaşık bir ay sonra TBMM'nin 7 Temmuz 1939 tarihli ve 3711 sayılı yasası ile Hatay ili kurulmuş, Temmuz sonunda Fransız askerlerinin Hatay'dan çekilmesi ile Hatay sorunu Türkiye'nin lehine çözüme kavuşturulmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 290-291).

Hatay sorununun, Hatay'ın Türkiye topraklarına dahil olması ile sonuçlandırılması Suriye'nin ve Arap dünyasının oldukça sert tepkisini çekmiştir. Suriye yönetimi, 1946 yılında bağımsızlığın ilan edilmesinin hemen ardından Türkiye'nin Hatay üzerindeki kontrolünü ve hak iddialarını tanımadığını deklare etmiştir. 1950'li yıllardan itibaren özellikle Pan-Arabist Baas Partisi'nin yürüttüğü kampanyaların da etkisiyle Hatay'ın durumu hem iç hem de dış politika malzemesi olarak güçlü şekilde kullanılmaya başlanmıştır. "Büyük Suriye İdeali" kapsamında

¹Fransa 1920 yılında bugün ki Suriye ve Lübnan topraklarını egemenliğine alıp bu topraklarda manda yönetimi kurmasının ardından mandater devlet olarak bölgede Lübnan, Şam, Halep, Cebel-i Dürzi ve Lazkiye adlı beş yönetim birimi oluşturmuştur.

Hatay resmi haritalarda Suriye sınırları içerisinde gösterilmiş, uluslararası kamuoyunun desteğini kazanmak için Hatay'ın tıpkı Filistin gibi tüm Arap dünyasını ilgilendiren bir sorun olduğu ve Türkiye'nin işgalci konumunda bir ülke olduğu tezi savunulmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009a: 616-617; Pehlivanlı, Sarıay ve Yıldırım 2001: 135-136). 1963 yılında iktidara gelen Baas Partisi, milli bir mesele olarak gördüğü Hatay sorununa özel önem atfetmiş ve 2000'li yıllara kadar Hatay topraklarına ilişkin hak iddialarını bir dış politika söylemi olarak sürdürmeye devam etmiştir. 2000'li yıllarda ise iki ülke ilişkilerinde görülmeye başlayan yakınlaşmaya paralel olarak Hatay sorunu gündemden düşmeye ve geri planda kalmaya başlamıştır. Bugün gelinen noktada Suriye yönetimi Hatay'a ilişkin hak iddialarını eskisi gibi dillendirmiyor olsa da sorunun uzlaşılı yoluyla çözülmüş olduğunu hala kabul etmiş değildir.

Soğuk Savaş'a bağlı ideolojik kutuplaşmanın giderek keskinleştiği 1960'lı yıllarda Türkiye'nin Suriye politikasını etkileyen sorunların arasına Su Sorunu olarak adlandırabileceğimiz yeni bir sorun daha eklenmiştir. Hem Türkiye'nin ve hem de Suriye'nin topraklarından geçen ve bu nedenle iki ülkeyi de doğrudan ilgilendiren irili ufaklı birçok sınıraşan akarsu bulunmaktadır. Bunların en önemlilerinin ise başta Fırat, Dicle ve Asi olmak üzere Çağçağ, Afrin, ve Kuveik akarsuları olduğunu söylemek mümkündür. İki ülke, söz konusu akarsuların hemen hemen hepsinin kullanımı ile ilgili olarak farklı dönemlerde sorunlar yaşamış olsa da gündemde daha fazla yer işgal eden büyüklükleri nedeniyle Fırat ve Dicle nehirleri olmuştur.

Türkiye'nin topraklarından doğan ve ardından Suriye ve Irak topraklarını aşarak Basra Körfezi'nden denize dökülen Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanımı sorunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ortaya çıkmıştır (Kut 1993: 3). Osmanlı'nın yıkılmasının ardından Ortadoğu'nun siyasi haritasının yeniden çizilmesi, yeni devletlerin ve sınır sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sınır sorunlarının çözümü noktasında Türkiye, Suriye mandateri Fransa ve Irak mandateri İngiltere arasında bir dizi antlaşma imzalanmıştır. İmzalanan antlaşmalarda öncelik sınırların belirlenmesi olsa da akarsuların paylaşımı konusu da gündeme gelmiş ve devletler I. Dünya Savaşı öncesinde kazanılmış hakların korunması konusunda mutabakata varmıştır (Kut 1993: 3-4). 1960'lı yıllara kadar sürdürülen bu mutabakat nedeniyle Türkiye, Suriye ve Irak arasında sınıraşan akarsuların paylaşımı ve kullanımı ile ilgili ciddi bir problem yaşandığı gözlemlenmemiştir. Ancak 1950'lilerden itibaren her üç devletin de hazırladıkları kalkınma projeleri kapsamında Fırat ve Dicle nehirlerinin su potansiyelinden daha fazla yararlanmak istemeleri ve 1960'larda bu isteklerini gerçekleştirmek adına somut girişimlerde bulunmaları, sınıraşan akarsuların paylaşımı ve kullanımı noktasında ciddi sorunların ortaya çıkmaya başlamasına neden olmuştur.

Mezopotamya tarımı için hayati öneme sahip olan Fırat ve Dicle nehirlerinin 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye-Suriye ilişkilerini etkileyen bir uzlaşmazlık konusu haline gelmesinde söz konusu nehirlerin tarım dışı kullanımının gündeme gelmiş olmasının temel rolü oynadığını söylemek mümkündür (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009c: 140). Daha önce Fırat ve Dicle sularından en az yararlanan ülke konumunda olan Türkiye'nin kalkınma projeleri kapsamında 1960'lı yıllarla beraber özellikle Fırat nehri üzerinde büyük ölçekli hidroelektrik santraller ve barajlar inşa etme sürecine girmesi, ülke tarımının olumsuz etkileneceği gerekçesiyle Suriye yönetiminde ciddi tepki yaratmıştır. Fırat nehri üzerinde Türkiye'nin 1965 yılında daha çok enerji amaçlı Keban Barajı, Suriye'nin ise 1968 yılında daha çok tarımsal amaçlı Tabka Barajı inşasına başlaması, iki ülke arasında akarsuların paylaşımına ilişkin başlayacak gerginliğin ilk

somut göstergeleri olmuştur. Söz konusu baraj projelerinin 1970’li yılların ortalarında tamamlanmasına kadar Fırat nehrinin kullanımı ve kullanımın teknik ölçütleri iki ülke ilişkilerinde önemli bir yer işgal etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu 2009b: 141-142).

1974-1975 yıllarında Keban ve Tabka barajlarının tamamlanması ve her iki barajın da su tutmaya başlaması, 1976 yılında ise Türkiye’nin yine Fırat nehri üzerinde Karakaya Barajı’nı inşa etmeye başlaması ile birlikte su sorunu Türkiye-Suriye ilişkilerini etkileyen en önemli uzlaşmazlık konusu haline gelmiştir. Bu dönemde su sorunu sadece Türkiye-Suriye ilişkilerinde değil, Tabka Barajı’nın su tutmasının Irak’ın tarım üretimi üzerinde yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle Suriye-Irak ilişkilerinde de önemli bir uzlaşmazlık konusu haline olagelmıştır (Müftüoğlu 1997: 71-72). Her üç ülkenin birbirleriyle ilişkilerinde başta Fırat nehri olmak üzere sınır aşan diğer akarsuların paylaşımı konusu yaşanan gerilimlerin en temel nedenlerinden bir olmuştur. 1980’li yıllarla birlikte Suriye yönetimi ile PKK arasında kurulan ilişki ve bu ilişkinin ilerleyen yıllarda giderek güçlenerek lojistik, ekonomik ve siyasal desteğe dönüşmesi ise Türkiye-Suriye ilişkilerinde başta Fırat ve Dicle nehirleri olmak üzere paylaşılan diğer akarsuların durumunun sadece teknik bir mesele olmaktan çıkarak aynı zamanda siyasal bir mesele haline gelmesi neden olmuştur.

SONUÇ YERİNE

Bu çalışmada Türkiye-Suriye ilişkilerinin kuruluş dönemi olarak adlandırdığımız 1923-1979 dönemi ele alınmıştır. Bu dönemde iki ülke ilişkilerinin birçok faktörün etkisiyle sınırlı ve sorunlu bir seyir sergilemesi, daha sonraki dönemlerde de ilişkilerin seyrini doğrudan etkilemiştir. Çalışmada incelediğimiz dönemde, iki ülke ilişkilerinin dış politikaya yön veren ilkeler, inşa edilen devlet kimlikleri ve Soğuk Savaş döneminin ideolojik farklılıkları nedeniyle sergilediği sınırlılık, Hatay Sorunu, akarsuların paylaşımı sorunu gibi sorunlarla aynı zamanda sancılı bir hale bürünmüştür.

Türkiye-Suriye ilişkilerini sınırlayan nedenlerden olan Soğuk Savaş’ın ideolojik farklılıkları Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla son bulmuştur. Ancak kuruluş döneminde Sovyetler Birliği ile kurulan sıkı ilişki, bugün hala Rusya’nın Suriye’nin en önemli müttefiklerinden biri olmaya devam etmesinin önemli bir nedenidir. Benzer bir durumun Türkiye’nin ABD ile kurduğu müttefiklik ilişkisi için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye dış politikasını çok kutuplu kılıp ABD ekseninden çıkarmak adına önemli adımlar atılmış olsa da Ortadoğu siyasetine ilişkin gelişmelerde Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi hala ABD ve Türkiye arasında önemli bir müttefiklik ilişkisi sergilendiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda Türkiye ve Suriye arasında Soğuk Savaş döneminin farklı kutup siyaseti ortadan kalkmış olsa da o dönemde kurulan ilişkilerin sonraki dönemlerde de etkisini sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

İki ülke ilişkilerini sınırlayan diğer nedenlerden olan Türk dış politikasının statükocu ve Batıcı yaklaşımı, 1980’li yıllarla birlikte yavaş bir değişim yaşamaya başlamış ve Türkiye bu yeni dönemde Ortadoğu ülkeleri ile de ilişki kurma arayışına girmiştir. Ancak aynı dönemde Suriye yönetiminin PKK’ya sağladığı lojistik, askeri ve siyasal desteğin Türkiye için somut bir güvenlik tehdidine dönüşmesi, iki ülke ilişkilerinin olumlu bir yöne evrilmek yerine daha da gerilimli bir seyre yönelmesine neden olmuştur. Bu gerilim ancak 2000’li yıllarda Suriye’nin PKK’ya sağladığı desteği tamamen kesmesi ve aynı dönemde Türkiye’de inşa edilmeye girişilen yeni devlet kimliğinin İslam dünyası ve Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesine

azami önem atfetmesi ve buna bağlı olarak dış politikada statükocu ve Batı odaklı yaklaşımın aşılmasıyla son bulmuştur.

Çalışmada kuruluş dönemine ilişkin iki ülke ilişkilerinin temel sorunları olarak nitelendirdiğimiz Hatay sorunu ve akarsuların paylaşımı/kullanımı sorunu, sonraki dönemler de yaşanan gerilimlere veya yumuşamalara bağlı olarak iki ülke ilişkilerini etkilemeye devam etmiştir. Türkiye ve Suriye topraklarından geçen akarsuların paylaşımı ve kullanımı konusu, 1980’li yıllarla birlikte teknik bir mesele olmanın ötesine geçerek siyasi yönü ağır basmaya başlayan bir sorun haline gelmiştir. Bu durumun yaşanmasında Suriye yönetiminin akarsuların paylaşımı konusunda Türkiye’yi kendi tezlerine ikna etmek için PKK’yı bir koz olarak kullanmasına karşılık Türkiye’nin de Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteğine karşılık akarsuların paylaşımı konusunu bir koz olarak kullanması etkili olmuştur. İki ülke ilişkilerinde 2000’li yıllarla birlikte Suriye yönetiminin PKK faaliyetlerine desteğini kesmesiyle birlikte yaşanan yakınlaşma, akarsuların paylaşımı ve kullanımı konusunu bir sorun olmaktan çıkarmıştır.

İki ülke ilişkilerinin kuruluş dönemindeki bir diğer temel sorun olan Hatay Sorunu da sonraki dönemlerde iki ülke ilişkilerini etkileyen önemli bir konu başlığı olmaya devam etmiştir. Suriyeli yönetiminin 1980’li yıllar ve 1990’lı yıllar boyunca Hatay’ın kendi toprakları olduğunu deklare etmeye devam etmesi ve PKK’nın Hatay ve çevresindeki faaliyetlerine sağladığı lojistik destek, Türkiye kamuoyunda ciddi rahatsızlık yaratmış ve iki ülkenin Ekim 1998’de savaşın eşiğine gelmesine önemli katkı sunmuştur. 2000’li yıllarla birlikte iki ülke ilişkilerinde görülen yakınlaşma, Hatay konusunu da bir sorun olmaktan çıkarmış, Suriye yönetimi en azından Hatay üzerindeki hak iddialarını dillendirmekten vazgeçmiştir.

Çalışma boyunca ifade edildiği üzere Türkiye-Suriye ilişkilerinin inşa edildiği dönem olarak adlandırdığımız kuruluş dönemini sınırlı ve sorunlu olarak nitelememize neden olan konu başlıkları, iki ülke ilişkilerine sonraki dönemlerde de etki etmeye devam etmiştir. 2000’li yıllarla birlikte iki ülke ilişkilerinde her alanda görülen yakınlaşma çalışmada bahsi geçen sorunların Türkiye-Suriye ilişkilerine etkisinin minimum düzeye inmesine neden olmuştur. Ancak bu sorunların iki ülke ilişkilerinin gündeminden tamamen kalktığını söylemek mümkün değildir. 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı ile birlikte iki ülke ilişkilerinin yeniden bozulması, savaşın gidişatına veya sonuçlarına bağlı olarak akarsuların paylaşımı ve kullanımının yanı sıra Suriye’nin Hatay’daki hak iddialarının yeniden birer sorun öznesi olarak gündeme gelmesine neden olabileceğini söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Ataman, M. (2012). *Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum*, Ankara: SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Yayınları.
- Baş, A. (2012). “1957 Suriye Krizi ve Türkiye”, *History Studies*, Cilt 4, Sayı 1, ss. 89-109.
- Bostancı, M. (2016). “Türkiye’nin Ortadoğu Siyasetine Etkisi Bakımından 1957 Türkiye-Suriye Krizi”, *Yeni Türkiye*, Sayı 84, ss. 603-611.
- Doster, B. (2012), “Arap Baharı Özelinde Rusya’nın Suriye Politikası”, Barış Adıbelli (Ed.), *Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Fırat, M. ve Kürkcüoğlu, Ö. (2009a). “Ortadoğu ile İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I 1919-1980*, İletişim Yayınları, ss. 615-635.
- Fırat, M. ve Kürkcüoğlu, Ö. (2009b). “Sancak (Hatay) Sorunu”, Baskın Oran (Ed.) *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I 1919-1980*, İletişim Yayınları, ss. 279-292.
- Fırat, M. ve Kürkcüoğlu, Ö. (2009c). “Irak ve Suriye’yle Sorunlu İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II 1980-2001*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 129-148.
- Hale, W. (1992). “Turkey, the Middle East and the Gulf Crisis”, *International Affairs*, Cilt 68, Sayı 4, ss. 679-692.
- Kut, G. (1993). “Burning Waters: The Hydropolitics of The Euphrates and Tigris”, *New Perspectives on Turkey*, Sayı 9, ss. 1-17.
- Lund, A. (2019). *From Cold War to Civil War: 75 Years of Russian-Syrian Relations*, Stockholm: The Swedish Institute of International Affairs.
- Müftüoğlu, F. (1997). *Ortadoğu Su Meseleleri ve Türkiye*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- Pehlivanlı, H., Sarınoy, Y. ve Yıldırım, H. (2001). *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Ankara: ASAM Yayınları.
- Sever, A. (1998). “The Compliant Ally? Turkey and The West in the Middle East 1954–58”, *Middle Eastern Studies*, Cilt 34, Sayı 2, ss. 73-90.
- Soysal, İ. (1983). *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasi Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şahin, M. (2010). “Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt 4, Sayı 2, ss. 9-21.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789–1994)*, İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Zürcher, E. J. (2005). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Yasemin Saner Gönen (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.